

۲۲۱۷ ۸۲۸

دانشگاه پیام نور

فلسفه اسلامی ۴

www.ketab.ir

دکتر مهدی خادمی

سرشناسه	: خادمی، مهدی، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدید آور	: فلسفه اسلامی ۴/ مهدی خادمی؛ ویراستار علمی ناصر محمدی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: هفده، ۲۵۰ ص.
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۲۸۴۶. گروه فلسفه و کلام اسلامی؛ ۴/۱.
شابک	: 978 - 964 - 14 - 0897 - 0
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۹۴.
موضوع	: فلسفه اسلامی -- آموزش برنامه‌ای
موضوع	: Islamic philosophy -- Programmed instruction
موضوع	: فلسفه اسلامی -- راهنمای آموزشی (عالی)
موضوع	: Islamic philosophy -- Study and teaching (Higher)
شناسه افزوده	: محمدی، ناصر، ۱۳۴۲ - ویراستار
شناسه افزوده	: دانشگاه پیام نور
شناسه افزوده	: Payam Noor University
رده بندی کنگره	: BBR۱۴
رده بندی دیویی	: ۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۴۰۵۴۴۰

فلسفه اسلامی ۴

مؤلف: دکتر مهدی خادمی

ویراستار علمی: دکتر ناصر محمدی

تهیه و تولید: مرکز انتشارات دانشگاه پیام نور

شابک: ۰ - ۸۹۷ - ۱۴ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0897 - 0

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید.

(کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر محفوظ و متعلق به دانشگاه پیام نور است. تولید، کپی یا خلاصه برداری، نشر و ترجمه، چاپ، اقتباس، توزیع گسترده، تهیه CD و ... این اثر یا بخشی از آن اعم از متن، طرح پشت و روی جلد و... بدون اخذ مجوز کتبی از معاونت فناوری و پژوهش دانشگاه مقرر است و تعرض به حقوق مادی و معنوی دانشگاه است. متخلفین وفق قانون حمایت از مولفان و مصنفان و هنرمندان دارای مسئولیت حقوقی و کیفری بوده و تحت پیگرد قرار می گیرند.)

آدرس فروشگاه مرکزی چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور: تهران، خیابان شهید رجایی،

تربسیده به تقاطع آزادگان، جنب ورزشگاه یادآوران، تلفن: ۵۵۵۰۲۱۰۴ - ۵۵۰۰۹۸۳۸

سایت فروش اینترنتی: <http://digibook.pnu.ac.ir>

فهرست مطالب

پیشگفتار	پانزده
بخش اول. قوه و فعل	۱
فصل اول. معانی قوه و فعل	۳
هدف کلی	۳
هدف‌های یادگیری	۳
مقدمه	۳
۱-۱ تعریف قوه و فعل	۴
۱-۱-۱ معنای واژه «قوه»	۴
۱-۱-۲ معنای واژه «فعل»	۸
۲-۱ رابطه قوه و فعل	۹
خلاصه فصل اول	۱۰
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول	۱۱
خودآزمایی تشریحی فصل اول	۱۳
فصل دوم. مسبوق بودن هر حادث زمانی به قوه و ماده	۱۵
هدف کلی	۱۵
هدف‌های یادگیری	۱۵
مقدمه	۱۵
۱-۲ برهان بر قاعده «کل حادث زمانی مسبوق بقوه و ماده تحویلها»	۱۷
۱-۲-۱ مقدمه نخست؛ اثبات ممکن الوجود بودن هر حادث زمانی	۱۸
۱-۲-۲ مقدمه دوم؛ اثبات وجودی بودن وصف امکان برای هر حادث زمانی	۱۸

۱۹	۲-۱-۳ مقدمه سوم: مسبوق بودن هر حادث زمانی به ماده.
۲۰	۲-۲ ویژگی‌های ماده حامل قوه یا امکان استعدادی.
۲۰	۲-۲-۱ حیثیت قوه محض بودن ماده.
۲۰	۲-۲-۲ قائم بودن دائمی ماده به فعلیت دیگر.
۲۱	۲-۲-۳ وحدت ماده در تمامی دگرگونی‌های عالم طبیعت.
۲۲	۲-۲-۴ قدیم زمانی بودن ماده نخستین.
۲۳	۲-۳ نتایج قاعده «کل حادث زمانی مسبوق بقوه و ماده تحملها».
۲۹	۲-۴ وجود خارجی داشتن نسبت میان قابل و مقبول.
۳۰	۲-۵ براهین بر وجود خارجی داشتن نسبت میان قابل و مقبول.
۳۰	۲-۵-۱ برهان نخست.
۳۱	۲-۵-۲ برهان دوم.
۳۱	۲-۶ موجود بودن طرفین نسبت در ظرف وجود نسبت.
۳۲	خلاصه فصل دوم.
۳۴	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم.
۳۶	خودآزمایی تشریحی فصل دوم.
۳۷	بخش دوم. حرکت.
۳۹	فصل سوم. اقسام تغییر.
۳۹	هدف کلی.
۳۹	هدف‌های یادگیری.
۳۹	مقدمه.
۴۰	۳-۱ اقسام تغییر.
۴۳	۳-۲ رابطه قوه و فعل با مسئله حرکت.
۴۴	خلاصه فصل سوم.
۴۵	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم.
۴۶	خودآزمایی تشریحی فصل سوم.
۴۷	فصل چهارم. حرکت قطعی و متوسطی؛ مبدأ و منتهای حرکت.
۴۷	هدف کلی.
۴۷	هدف‌های یادگیری.
۴۷	مقدمه.
۴۸	۴-۱ تعریف حرکت نزد ارسطو.
۴۸	۴-۲ تعریف حرکت نزد ابن سینا.
۵۰	۴-۳ اقسام حرکت.
۵۰	۴-۳-۱ حرکت متوسطی.
۵۱	۴-۳-۲ حرکت قطعی.

پیشگفتار

فلسفه اسلامی ۴ یکی از دروس تخصصی دانشجویان رشته الهیات گرایش فلسفه و کلام اسلامی است که به صورت یک درس ۴ واحدی ارائه می شود. آنچه در این نوشتار ارائه شده است، تلاشی است برای ارائه دیدگاه ملاصدرا یا همان حکمت متعالیه در خصوص مسائلی همچون قوه و فعل و حرکت و زمان، اقسام سبق و لحوق و اتحاد عاقل و معقول. به یقین می توان گفت که مسائل مطرح شده در این کتاب، از مهم ترین مباحث فلسفی است که یادگیری آن ها می تواند در فهم بهتر و عمیق تر فلسفه اسلامی کمک شایانی کند.

اما چرا مباحث مربوط به قوه و فعل در فلسفه اسلامی از اهمیت والایی برخوردار است؟ یکی از دلایل مهم اهمیت این مباحث آن است که قوه و فعل و به تبع آن مسائل مربوط به حرکت، می تواند مقدمه ای برای فهم بهتر مباحث الهیات به معنای اخص یا همان اثبات خدا و صفات و افعال او باشد. اگر فرد به این نتیجه برسد که چون عالم ماده دائماً در حال حرکت است و این حرکت او، امری هدفمند بوده و کل عالم به سوی کمال خویش در حرکت است و تمامی این حرکات نیز سرانجام به دست توانای موجودات عالم مجرد به خصوص خداوند متعال رخ می دهد، متوجه پوچی ادعای آنانی که حوادث عالم ماده را محصول اتفاق و تصادف می دانند، خواهد شد. همچنین در ضمن همین مباحث است که مسئله حدوث ذاتی عالم و فقر وجودی آن نیز مطرح شده و به این نتیجه رهنمون خواهد شد که این عالم در تمامی شئون خویش،

محتاج مدیریتِ موجودی، و رای خویش است که این موجود از جهت وجودی اعلی و اشرف بر او باشد.

اما نظریه حرکت جوهری ملاصدرا، از ابتکاراتی است که توانسته تا کنون بر متفکران شرق و غرب به شدت تأثیرگذار باشد. در نگاه ملاصدرا این گونه نیست که تنها ظواهر موجودات عالم ماده در حال حرکت و سیوررت باشد؛ بلکه برعکس این حرکت اولاً و بالذات در کُنه و ذات موجودات مادی رخ داده و ثانیاً و بالطبع در اعراض آنها خود را نشان می‌دهد. اساساً حرکت و ماده دو امر قابل انفکاک نیستند. آنها دو روی سکه اجسام به‌شمار می‌روند. به عبارت دیگر هر کجا موجود مادی یافت شود، در آنجا حرکت نیز یافت می‌شود، و هر کجا حرکت، به وقوع پیوندد، زمان نیز تحقق دارد؛ بنابراین ماده، حرکت و زمان سه جزء غیرقابل انفکاک عالم ماده به‌شمار می‌روند. وی برای این ادعای خویش براهین متعددی ارائه می‌کند تا به مخاطب خویش نشان دهد که این ادعا، از حیث عقلمندی بسیار قوی‌ای برخوردار است.

براساس همین نظریه است که وی توانست بسیاری از مباحث فلسفی مانند اثبات مبدأ و معاد، حدوث زمانی و ذاتی عالم ماده، ربط متغیر به ثابت، اتحاد عاقل و معقول، خلق مُدام، نحوه حدوث نفس، تحول‌پذیری جوهر انسان و دیگر مباحث مهم فلسفه را تبیین عقلانی کند.

نظریه اتحاد عاقل و معقول نیز یکی از مباحث مهم این نوشتار است که اهمیت آن بر دانشجویان فلسفه پوشیده نیست. این نظریه، آن‌قدر در طول تاریخ فلسفه با اهمیت است که کمتر فیلسوفی یافت می‌شود که در مورد آن مطلبی ننوشته باشد. گروهی سرسختانه از آن دفاع کرده، برخی آن را به شدت انکار کرده و پاره‌ای دیگر تنها با نقل آرای مختلف درباره آن، بدون ارائه نظری خاص، نقیاً یا اثباتاً در مورد آن سخنی از پیش خود ارائه نکرده‌اند؛ اما این مسئله آنچنان برای صدرالمآلین شیرازی از اهمیت والایی برخوردار است که تقریباً در تمامی آثار خویش این دیدگاه را مطرح کرده و سوای آن، اثری مجزا به نام «رساله اتحاد عاقل و معقول»، به رشته تحریر درآورده است. وی با طرح دوباره نظریه اتحاد عاقل و معقول و تبیین عقلی و استدلالی آن، به پیکر بی‌جان آنکه توسط ابن‌سینا، دچار رکود شده بود، جانی دوباره بخشید؛ اما بارها تأکید کرده است که فهم عمیقش از این مسئله، مرهون امداد غیبی بوده است.